

Trdoživost evroorientalizma

Pričujoči prispevek bo poskus odgovora na vprašanje, kako je mogoče po padcu »berlinskega zidu« in »železne zaves« ter hkratnem razglasanju ponovno združene Evrope še vedno neproblematizirano in nerefektirano ločiti (Zahodno) Evropo od njene Vzhodne polovice, sicer dveh komplementarnih polovic, ki pa ju ločijo neke naravne, nepremagljive razlike. Z drugimi besedami, poskusili bomo osmisliti trdoživost ločitve evropske celine in njenih prebivalcev na neenaka dela,¹ ki nista, kot se pogosto zmotno domneva, le nadaljevanje hladnovojne delitve Evrope, ki jo z metaforo »železna zavesa« opredeli Winston Churchill leta 1946, temveč gre za delitev, ki se vzpostavi, kot pokaže Larry Wolff (1994), že v razsvetljenstvu.² V luči zgoraj opredeljenega vprašanja nas bo tako najprej zanimalo, kako osmisliti proces vzpostavljanja in perpetuiranja slike o Vzhodni Evropi kot ne povsem Evropi, ki ga označujemo s konceptom *evroorientalizem*. Nato nas bo zanimalo, v kakšnem kontekstu se ta slika vzpostavi, kakšni so pogoji in možnosti te slike oz. zakaj nastane v natančno določenem historičnem momentu, katere tematike so ključne pri njeni vzpostavitvi in zakaj so ključne. Odgovori na ta vprašanja so nujni za drugi del analize, kjer si bomo zastavili vprašanje, kakšna je sodobna slika Vzhodne Evrope in kakšno vlogo pri perpetuiranju te slike igra Evropska unija ter zakaj je pri tem tako uspešna. V tem okviru bomo premislili tudi uspešnost evroorientalizacije v samih državah ter med samimi državami, ki so vzpostavljene kot bolj ali manj vzhodnoevropske države.

¹ Primer sodobnih delitev je neenakopraven status novih, kot vzhodnih vzpostavljenih članic EU pri prostem pretoku delovne sile, kot tudi njihov neenakopraven status pri sprejemanju evra. Ilustrativna je tudi Rumsfeldova delitev na Novo in Staro Evropo glede na podporo iraški vojni, ki so jo zahodnoevropske države sprejele izjemno hitro.

² Churchill dejansko zariše mejo, ki jo je že leta 1801 začrtal Anglež William Cobbet in je potekala od Rige ob Baltiku do Trsta ob Jadranskem morju (Wolff, 1994: 283).

Evroorientalizem

Pri naši koncepciji *evroorientalizma* se bomo oprli na Foucaultovo razumevanje razmerja med moderno vednostjo in moderno oblastjo, ki ga bomo mislili prek konceptov dispozitiva in diskurza.

³ Evroorientalizem namreč ni sistematična in sklenjena disciplina, ki jo Said osmisli skozi koncept orientalizma (1996: 14–15). Poleg tega Said (1996: 17, 20) še vedno kljub sklicevanju na Foucaulta oblast misli v smislu negativne sile oz. dominacije ter implicitno verjame v destabilizacijo diskurza prek razkrivanja notranjih paradoksov.

⁴ Pri tem je treba opozoriti, da dispozitiv evroorientalizma ni in ni bil edini dispozitiv, ki je vzpostavljaval evropski avtonomni subjekt in populacijo, zato nanj ne smemo gledati kot na neko singularno mesto Vzhodne Evrope v konstituciji Zahodne Evrope, tako glede oblikovanja nove politične racionalnosti, nove vednosti in tehnologij oblasti, izhajajočih iz avtonomnega subjekta in populacije.

⁵ Pridevnik EUropski uporabljamo predvsem zaradi položaja EU kot vrhovnega arbitra evropskosti, ki bo analizirana v nadaljevanju.

⁶ Foucault (1978: 100) to imenuje pravilo taktične polivalence diskurzov.

Kljub intelektualnemu dolgu Saidovim idejam, razvitim v delu *Orientalizem*, njegov koncept diskurza ne more razložiti izjemne heterogenosti diskurza o Vzhodni Evropi, niti ne more razložiti diseminacije te slike, njene obstojnosti in njenega vpisa v družbeno in politično evropskih držav.³ Glede na Foucaultovo (1991a: 27) razumevanje moderne oblasti kot produktivne, vzpostavljajoče se sile, ki je neločljivo povezana s specifičnim poljem vednosti, je vzpostavitev slike Vzhodne Evrope razumljiva le ob hkratni analizi vednosti in oblastnih tehnologij. Z drugimi besedami, evroorientalizem bomo analizirali kot specifično konfiguracijo dispozitiva (Foucault, 1991b: 77–78), heterogenega nabora oz. dinamičnega sistema relacij med diskurzi, institucijami, arhitekturnimi oblikami, regulatornimi odločitvami, zakoni, administrativnimi ukrepi, znanstvenimi, filozofskimi in moralnimi predpostavkami in trditvami, ki so izrečene ali zamolčane in ki se v specifičnem zgodovinskem trenutku stabilizirajo v okviru svoje strateške funkcije. V okviru specifičnih zgodovinskih trenutkov, ki so zastopani v okviru analize, bi lahko to funkcijo⁴ za 18. in začetek 19. stoletja opredelili kot vzpostavitev in discipliniranje avtonomnega, racionalnega, liberalnega, moškega, belega, evropskega posameznika ter vzpostavitev in regulacijo evropskih populacij in na drugi strani vzpostavitev ne povsem avtonomnih posame-

znikov in populacij, potrebnih bistveno bolj rigorozne intervencije, v okviru sodobnosti (konec 20. in začetek 21. stoletja) pa bi jo lahko opredelila kot vzpostavitev EUropskega⁵ podjetnega/podjetniškega subjekta in EUropskih populacij ter njegovega ne povsem EUropskega Drugega, ki ga še vedno ovira njegova komunistična preteklost. Kot ugotovi Said (1996: 332), konstrukcija identitete vedno vključuje konstrukcijo nasprotnega. Ta ugotovitev pa nas ne sme zavesti, kot opozori Jeffs (2007: 476), v pretirano poudarjanje povnanjenih in preprosto binarno zasnovanih odnosov, kot so (Zahodna) Evropa in Vzhodna Evropa, saj nas takšno dojemanje lahko naredi slepe za notranja protislovja in različnost v okviru posameznih družb ter različnih oblik »notranje evroorientalizacije«, razmer, ko deli populacij Vzhodnoevropskih držav diskurzivno, politično, ekonomsko in teritorialno evroorientalizirajo kot manjšine vzpostavljene dele populacije lastne države ter lastnega »Vzhoda«.

Medtem ko nam dispozitiv omogoča misliti vpis evroorientalizma v družbeno in politično, z drugimi besedami misliti relacijo med oblastnimi tehnologijami in vednostjo, nam ne odgovori na vprašanje heterogenosti in paradoksalnosti samih izjav ter trdoživosti določenih razsvetljenskih teorij in idej o Vzhodni Evropi. Za razumevanje moramo tako premisliti enega ključnih elementov dispozitiva, in sicer diskurz. V tem premisleku se kot zelo uporabna izkaže Foucaultova (1972: 38) opredelitev, prek katere je mogoče misliti, zakaj se kljub celi plejadi nasprotujočih si analiz položaja Vzhodne Evrope, ki so jih izvedli najeminentnejši znanstveniki in filozofi razsvetljenstva (Voltaire, Rousseau, Herder, Kant, Hegel itd.), in kljub preprosti refutaciji idej Vzhodne Evrope ta izkaže za izjemno odporno. Izkaže se namreč, da evroorientalistični diskurz sicer temelji na nekih skupnih vsebinah oz. elementih, vendar pa se ti uporabljajo v zelo različnih kombinacijah in strategijah za doseganje velikokrat povsem nasprotnih ciljev.⁶ Diskurzivne formacije tako ne morejo biti

⁷ Institucionalizacija časopisov je razumljena kot proizvod vzpostavitve novih komercialnih odnosov, ki vključujejo promet v blagu in novicah ter tudi promet v novicah kot vrsti blaga (Scott, 2005: 31).

identificirane na podlagi njihove enotnosti in koherence. Nasprotno diskurz lahko identificiramo na podlagi različnih možnosti, ki jih odpira za reanimacijo že obstoječih tem: razvnemati nasprotujoče si strategije, omogočiti nespravljive interese, omogočiti, da se z določenim nizom konceptov lahko igrajo različne igre (Foucault, 1972: 36–37). Trdoživost evroorientalističnega diskurza in nenehno vračanje domnevno že davno diskvalificiranih teorij in tez je tako posledica dejstva, da je navidezno poenoten evroorientalističen diskurz prežet z različnimi historičnimi plastmi opozicijskih diskurzov, temelječih na podjarmljeni vednosti, ki se lahko v določenih konfiguracijah evroorientalističnega dispozitiva vedno znova pojavijo. Prek tako zastavljenega analitičnega okvira se namreč v veliki meri izognemo ključnemu problemu, ki nastane pri osmišljanju ideje Vzhodne Evrope in njenih učinkov. Kajti prikaz paradoksalnosti, napetosti, neskladij v okviru same slike Vzhodne Evrope te slike nikakor ne subvertira ali destabilizira. Evroorientalizem namreč svojo moč črpa iz svoje fluidnosti, svojih nasprotij in paradoksalnosti. Bolj ko se ta nasprotja odkrivajo v proučevanju vzpostavljanja in perpetuiranja slike, bolj se moramo zavedati, da so bili in so ti paradoksi dejansko ključ celotne konstrukcije Vzhodne Evrope. Kot opaza Wolff (1997: 358), je bila Vzhodna Evropa zamišljena kot paradoks, nekaj, kar se izogiba konvencijam podobnosti in relacij. Spreminjajoče se meje tako ne spodkopljejo ideje Vzhodne Evrope, temveč koncept utrdijo. Ravno v dvoumnosti in izmuzljivosti moramo iskati njeno moč persistence skozi stoletja. (Zahodna) Evropa namreč že ob sami vzpostavitvi evroorientalističnega diskurza in tehnologij oblasti, ki so jo realizirale, oz. evroorientalističnega dispozitiva, ni koncipirala Vzhodne Evrope v smislu nekega zaokroženega geografskega prostora, temveč kot mejno območje v teritorialnem, temporalnem, civilizacijskem, ekonomskem in političnem pomenu.

Historični pogoji možnosti evroorientalizma

Za samo razumevanje geneze evroorientalizacije Vzhodne Evrope je ključno predvsem to, da je ne smemo razumeti kot nekaj avtarkičnega, temveč v okviru začetka vzpostavljanja modernega družbenega in političnega v prostoru, ki je bil vzpostavljen kot Zahodna Evropa oz. preprosto Evropa in so ga zaznamovali novi politični subjekti, novi koncepti in objekti regulacije, ideje novih kolektivnih identitet, nove tehnologije oblasti, ki so postale neločljivo povezane z modernimi vednostmi, geneza globalnega kapitalističnega in imperialnega sistema ter novih oblik družbeno-politične ureditve, vzpostavljenih prek revolucij svetovnih razsežnosti.

V tem okviru moramo premisliti, kaj implicira ugotovitev Larryja Wolfa (1995: 933), da se je Vzhodna Evropa vzpostavila v okviru zahodnoevropskih javnih sfer, ki so se same vzpostavile v 18. stoletju (Scott, 2005: 31) prek institucionalizacije časopisov⁷ ter razcveta literarnih salonov in drugih regulativnih in administrativnih ukrepov (npr. davčnih mehanizmov in obveznega šolstva). Tako institucionalizacija časopisov kot literarni saloni v smislu skupnega imena za multiple mreže disciplinarnih tehnologij oblasti ter specifičnih vednosti v obliki filozofskih del, potopisov in druge intelektualne produkcije, so imeli eno od ključnih vlog pri discipliniranju posameznika v enega od temeljev buržoaznega družbenega in političnega, in sicer avtonomnega, racionalnega, podjetnega posameznika in pri hkratnem vzpostavljanju prostora njegovega lastnega delovanja, v smislu posameznika, od katerega se pričakuje, da si vlada sam v okvirih

⁸ Glej Foucault (1991: 114).

⁹ V okviru moderne politične racionalnosti se napredek celotne družbe vzpostavi kot naraven in nujen. Vprašanje ni več, kako napredovati, temveč kaj ovira napredek. Ideja napredka se vzpostavi kot osnovni in nepreklicni koncept, tako da je vse, kar ni konformno njeni zaznavni ideji, preprosto izključeno; narava je osmišljena izključno v teleološkem pogledu. (Nash 1994: 451–465) Z drugimi besedami, napredek se vzpostavi kot ontološka, ne le kot tehnološka in ekonomska kategorija (Dussel, 1993: 68).

¹⁰ Ker naslavlja naključne dogodke, ki se dogajajo v okviru populacije in obstajajo določeno časovno obdobje, te lahko regulira ter s tem optimizira življenje, ne more pa jih tako kot disciplinarne tehnologije nadzirati. Kot pravi Foucault (1997: 147), z regulacijo ne moremo nadzirati smrti, lahko pa reguliramo umrljivost.

in na način, ki ga zameji moderna oblast.⁸ V okviru moderne politične racionalnosti tako oblast ne deluje kljub, temveč preko vzpostavitve subjektivnosti, normativno osmišljenih kot vir svobodne volje, racionalnosti in avtonomnega delovanja (Scott, 2005: 32). Kljub svoji svobodi pa ima avtonomni posameznik zelo specifične *univerzalne* značilnosti. Vzpostavi se namreč kot edini subjekt vednosti, ki je sposoben »s svojim razumom, prevesti izkušnje tujih ljudi ter jih reducirati na teoretske modele« (Mudimbe, 1988: 72). Pri tem svojo vednost generira prek specifično modernega načina produkcije vednosti, ki ga zaznamujejo operacije merjenja in kategorizacije. Poleg tega gre za posameznika moškega spola, zmožnega refleksije in nadzora nad lastno naravo, pripadnika buržoazije, zavezanega napredku,⁹ ki ima belo barvo kože (Spivak, 1999: 147) ter z neoporečnimi kulturno-civilizacijskimi kompetencami, v katere je mogoče biti le narojen (Stoler, 2002: 27).

Vendar pa se za razumevanje pogojev možnosti evroorientalizma ne smemo osredotočiti le na vzpostavitev oz. discipliniranje avtonomnega racionalnega posameznika, temveč ga

moramo brati skupaj s sicer poznejšim pojavom druge nove oblike oblasti 18. stoletja, in sicer biopolitike. Implikacije pojava biopolitike za razumevanje evroorientalizma postanejo jasne, če se zavedamo, da je eden ključnih fenomenov, ki jih »rodijo« družbene in politične revolucije 18. stoletja, in sicer ameriška, angleška in francoska, »polastitev življenja s strani oblasti, polastitev človeka kot živečega bitja« (Foucault, 1997: 222) in s tem nastanek populacije, človeka kot vrste, kot biološkega fenomena in ključnega objekta intervencije oblasti ter hkrati, navezujoč se na neločljivo povezanost vednosti in oblasti, ključnega objekta vednosti. Ljudstvo postane nacija, postane populacija, postane biološki fenomen, ki naj bi ga urejale vse znanosti v službi države (Mendieta, 2002: 6).

Namen moderne biooblasti tako postane blaginja populacije, ki naj bi jo zagotavljala prek že omenjenega discipliniranja in upravljanja s telesi posameznikov in z biopolitično regulacijo kolektivnega življenja (Inda, 2005: 5) oz. populacijo, ki je izpostavljena splošnim procesom, kot so rojstvo (rodnost, stopnja reprodukcije), smrt (povprečna starost), ekonomska produkcija (cirkulacija in produkcija dobrin ter cirkulacija ljudi), bolezen (higiena, medikalizacija družbe) (Foucault, 1997: 242). Ti procesi morajo biti zato spoznani (na podlagi kalkulacij, statistik) in regulirani (prek tehnologij oblasti) (Inda, 2005: 2), pri čemer se kot ključni koncept delovanja biopolitike vzpostavi ideja bolezni. Bolezni kot fenomena v smislu učinka okolja ter bioloških neregularnosti, ki prizadene populacijo, jo slabi in ki mora biti reguliran¹⁰ (reprodukcija v obliki povečanja stopnje rodnosti ter zmanjšanja umrljivosti ter zvišanja povprečne starosti) za ohranitev in razvoj populacije.

Kot ključno področje biopolitike se tako vzpostavi seksualnost, ki je zelo telesna oblika obnašanja in s tem polje intervencije individualizirajočega disciplinarnega nadzora, hkrati pa je njen rezultat tudi razmnoževanje, s čimer je vpisana v širše biološke procese. Nedisциплиniranje in neregulacija seksualnosti v okviru biopolitične racionalnosti posledično vodi v degeneracijo populacije zaradi nereguliranega razmnoževanja degenerativnih posameznikov, ki odstopajo od norme. Norme, ki je prek biopolitičnih tehnologij oblasti aplicirana tudi na populacijo

(normalno populacijo), ne le na telo (normalno telo). Norma je tako element, ki kroži med disciplinarnim in regulatornim, ki omogoča nadzor nad disciplinarnim redom telesa ter naključnimi dogodki, ki se dogajajo v populaciji (Foucault, 1997: 251–253).

Ključna operacija modernih oblasti je tako normalizacija, pri čemer pa se zastavi vprašanje, kako v okviru oblasti, katere objekt je življenje, odstraniti nenormalne posameznike in nenormalne dele populacije ter kako koncipirati vojno z drugimi populacijami. V luči tega postane jasno, da moderna država ne more delovati, če na določeni točki, v določenih mejah in v okviru določenih pogojev ne poseže po rasističnih mehanizmi. Ti mehanizmi namreč omogočijo delitev med tistim, kar lahko živi, in tistim, kar mora umreti znotraj življenja, nad katerim je oblast prevzela nadzor. Implementira fragmentacijo biološkega polja s tem, ko vzpostavi (inferiorne in superiorne) inherentno različne populacije kot način ločevanja skupin od zdrave populacije. Ubijanje oz. vojno proti drugim populacijam moramo pri tem razumeti v biopolitičnem pomenu, kar pomeni, da ne gre izključno in primarno za fizično ubijanje, temveč gre za »vojno tihe eksterminacije, ki je izpeljana z nenehno uporabo regulatornih in normalizirajočih tehnik« (Ried, 2006: 149). »Ubijanje« je v okviru biopolitike vzpostavljeno kot neizogibna nujnost ne le za preživetje populacije, temveč tudi za njen napredek in blaginjo. Tako postaneta razumljiva tudi »izjemna programska agresivnost in nekompromisnost moderne politične racionalnosti, ki se je začela vzpostavljati v razsvetljenstvu« (Scott, 2005: 30), vendar le v okviru posamezne zahodnoevropske populacije.

Za razumevanje univerzalizacije norme avtonomnega racionalnega posameznika in posledično normalne populacije se moramo zopet vrniti na javno sfero. Hkrati z vednostnim zamejevanjem populacij oz. nacij kot zamišljenih biopolitičnih skupnosti¹¹ se namreč pojavi ideja evropske civilizacije¹² kot vrhunca, kot edine napredne civilizacije, kot središča Svetovne zgodovine (Mignolo, 2000: 117; Dussel, 1993: 65), ki ima inherentno dvojen značaj. Vzpostavi se namreč kot element samorazumevanja specifične zahodnoevropske nacije ter hkrati kot nekaj, kar presega nacijo (Stráth, 2002: 391), nekaj, kar zaobjame porajajoče se zahodnoevropske države in njihove populacije. Ideja civilizacije je tako v nasprotju z idejo nacije oziroma nacionalizma, apelira na višji transcendentni izvor vednosti in avtoritete, ki je sposobna zaobjeti druge zahodnoevropske populacije, kar z idejo nacije ni mogoče (Duara, 2004: 2).

V kontekstu evroorientalizma je ključen predvsem vpis moderne agresivne in nekompromisne politične racionalnosti v koncept Evrope prek koncepta civilizacije. Z drugimi besedami, vpisa civilizacijske/normalizacijske misije, ki temelji na zavesti »evropske superiornosti in centralnosti kot hkratnega produkta metafizične in družbenopolitične transformacije, ki pomeni zavezo v obliki kategoričnega imperativa, da razvije in civilizira bolj primitivne, barbarske (ne)-civilizacije«¹³ (Mignolo, 2000: 117), populacije in posamezne subjekte, ki naj bi si tega dejansko želeli (Duara, 2004:3). Neprizivno zavezo, da jih osvobodi izpod tiranije zaostalosti, nesvobode, emocionalnosti, ignorance in da jih seznani z dosežki industrijske revolucije v smislu navidezno neomejene produkcije dobrin in s tem vizualne manifestacije zamišljenega genija Evrope. V tej zvezi sam kolonializem postane nujna dolžnost razširitve evropskih gospodarskih in političnih struktur na bolj ali manj *nerazsvetljena* območja, ki so morala biti prek moderne vednosti najprej konstruirana kot taka.

¹¹ V smislu nadgradnje koncepta zamišljenih skupnosti B. Andersona s komponento biopolitike, ki se ji sam Anderson (2003: 157–72) prek premisleka o percipirani narojenosti v materni jezik zelo približa.

¹² Sam termin civilizacije je neologizem 18. stoletja (Wolff, 1995: 933).

¹³ Ilustrativen primer kategoričnega imperativa in agresivnosti moderne politične racionalnosti, vpisane v evropsko civilizacijo, je legitimacija in racionalizacija osvajanj francoskih revolucionarnih armad.

¹⁴ V nasprotju z razsvetljensko idejo resnice kot osvoboditve od oblastnih odnosov ter odprave ignorance, povečana domačnost, vednost in kontakt vodijo k intenziviranju diferenciacije in k bolj rigidnim mejam (Stoler, 2002: 24). Meje so namreč konstitutivne in njihova odprava tako pomeni grožnjo odpravi na njih temelječih subjektivitet. Glede na »neverjetno količino intelektualne energije, ki je bila prisotna pri konstrukciji Vzhodne Evrope« (Wolff, 1994: 361) in s tem posledično Zahodne Evrope, utrjevanje meja ni presenetljivo.

¹⁵ Voltaire nikoli ni bil v katerikoli deželi prostora, ki ga je zamejil s idejo Vzhodne Evrope (Wolff, 1994: 90).

¹⁶ Fluidnost in grobstvo konceptov, prek katerih se vzpostavlja Vzhodna Evropa, nam zato, ker ni stabilnih tehnologij oblasti, omogoča lažji vpogled v vzpostavljane moderne biopolitične racionalnosti.

¹⁷ Foucault (1997: 189–214 ali 2004: 106–110) kot ključne biopolitične znanosti opredeli politično ekonomijo, biologijo in historično filologijo.

¹⁸ Zaostalost je v določenih koncepcijah prignana do te mere, da Vzhodnoevropejci nimajo prednikov, saj so absolutno identificirani z njimi. To posledično pomeni, da je Vzhodna Evropa ujeta v določenem zgodovinskem času in da so za spopade med ljudstvi Vzhodne Evrope vedno že kriva starodavna sovraštva (Kuus, 2004: 475).

Geneza evroorientalizma

Zahodnoevropske javne sfere »odkrijejo« Vzhodno Evropo kot objekt fascinacije z natančnim poročanjem o vojnah Katarine Velike s Poljsko in otomanskim cesarstvom. Sama ideja specifičnosti Vzhodne Evrope oz. njene drugačnosti od Zahodne Evrope pa je bila predstavljena v Voltairovem delu *Historie de Charles XII* leta 1731. Delo je ključno predvsem zaradi njegove izjemne popularnosti in diseminacije ter s tem začetka vpisa ideje o Vzhodni Evropi v imaginacijo in delovanje zahodnoevropskih racionalnih posameznikov, ki sta jo omogočili že omenjena institucionalizacija časopisov ter gosta mreža literarnih salonov (Wolff, 1994: 89–90; Wolff, 1995: 934). S tem delom se vzpostavi mreža intelegibilnosti, v okviru katere so začeli pisati vsi drugi razsvetljenski misleci in tudi sami popotniki,¹⁴ ki so se dejansko podali v dežele Vzhodne Evrope. Filozofi, z Voltairom na čelu, so tako prek koncepta civilizacije podali ključ za delitev Evrope na dva komplementarna in sorodna dela, ki pa sta si imanentno različna in v asimetričnem vednostno-oblastnem odnosu. »Odkrivanje in spoznavanje« Vzhodne Evrope v okviru zahodnoevropskih javnih sfer tako kaže na kolonialno epistemološko delitev, kjer zahodnoevropski subjekt vednosti vednostno kolonizira oz. »zasede« vzhodnoevropski objekt proučevanja, katerega obisk ni nujen,¹⁵ ter ga kot edini legitimni posredovalec predstavi publiki avtonomnih racionalnih posameznikov Zahodne Evrope. Poleg tega »odkrivanje« kaže na »voljo do vednosti« zahodnoevropskih subjektov, ki so spoznavanje Vzhodne Evrope vzpostavili kot nujnost. Da bi se jih lahko civiliziralo, so morale biti »izgubljene« manj civilizirane dežele Vzhodne Evrope odkrite, kartografirane, proučevane in merjene na podlagi norm (Zahodne) Evrope. Zahodnoevropski subjekti vednosti se tako hkrati vzpostavijo kot edini, ki imajo

pravico do postavljanja meja in s tem določitev področji, ki so Evropska (njihove domovine), ter tistih, ki to niso povsem. Vendar pa ima Vzhodna Evropa v tem kontekstu zelo specifično vlogo.

Specifičnost Vzhodne Evrope glede na druga območja, koncipirana kot neevropska, je predvsem njen paradoksalen značaj, saj se vzpostavi kot meja, kot območje »nekje med Turčijo in Perzijo ter civiliziranim delom Evrope« (Wolff, 1995: 941), med Okcidentom in Orientom, med civilizacijo in barbarstvom, kot območje domačih barbarov, ki je hkrati v Evropi in zunaj nje. Gre za geografski prostor brez natančne lokacije, z nejasnimi mejami, ki pa so nejasne le na vzhodu, saj mejo na zahodu poda že Voltaire, ko poveže Dalmacijo, severno Poljsko, obale Dona ter rodovitne pokrajine Ukrajine (Wolff, 1995: 939).

Kljub oz. ravno zaradi paradoksalnosti in mejnosti,¹⁶ ki spremlja vzpostavljane Vzhodne Evrope v delih razsvetljenskih mislecev, lahko razberemo vzpostavljajočo se biopolitično racionalnost moderne in biopolitičen okvir vednosti o Vzhodni Evropi. Vzhodna Evropa je tako eno prvih območij, koncipiranih na podlagi terminov politične ekonomije kot ene ključnih biopolitičnih znanosti.¹⁷ Vzpostavljena je kot nemoderna, nerazvita in ekonomsko zaostala.¹⁸

Hkrati pa se izpostavlja njeno neizkoriščeno bogastvo (rodovitna zemlja, rude in drugi naravni viri) in s tem njen potencial za razvoj in napredek, ki je percipiran kot nujen in neogiben (Wolff, 1994: 9, 21, 41). Tako se vzpostavi nekakšno trojno razmerje med bogatim, a nekultiviranim območjem, nediscipliniranim, še-nesposobnim, vraževernim, rustikalnim, ignorantskim ter zaradi uporabe zaostale tehnologije neučinkovitim vzhodnoevropskim posameznikom in zahodnim subjektom vednosti, katerega kategorični imperativ mu nalaga odgovornost za razvoj in regulacijo območja in populacij Vzhodne Evrope ter discipliniranje vzhodnoevropskega posameznika. Odnos Vzhodni Evropejec in Zahodni Evropejec je tako koncipiran kot odnos med učencem in učiteljem, kjer ima prvi potencial za razvoj, kar ga v obdobju razsvetljenstva loči od drugih Neevropejcev (Sträth, 2002: 393), drugi pa ima dolžnost, potrebno vednost, kultiviranost in uglednost, da Vzhodnoevropejca usmeri na pot k civilizaciji, ki je sam ne more doseči. Edina pot je namreč pot zahodnoevropskega razvoja, ki je univerzalen in unilinearen model.¹⁹ Asimetričnost oblastno-vednostnega odnosa se kaže tudi v koncipiranju transformacije (discipliniranja in regulacije) populacij in posameznikov Vzhodne Evrope. Ker je civiliziranje kategorični imperativ moderne politične racionalnosti, so za dosego tega cilja dovoljena vsa sredstva, vključno z nasiljem.²⁰ Le vojaška disciplina naj bi bila v Vzhodno Evropo zmožna prinesiti civilizacijo, pri čemer se postavlja vprašanje, ali ne velja tudi nasprotno, saj je bila ideja civilizacije kot zavojevalske sile implicitna ideji Vzhodne Evrope (Wolff, 1994: 131, 133). V tem kontekstu je zaostalost Vzhodne Evrope²¹ za fiziokrate pomenila izjemno priložnost za apliciranje najbolj korenitih in nasilnih reform (terapiji s šokom), ki naj bi nenadoma odpravile stare družbene in politične strukture, ki naj bi zavirale napredek populacije in posameznikov. Pri tem pa njihovi razvojni predlogi za Poljsko in Rusijo zvenijo zelo sodobno, »saj so poudarjali nujno uvedbo institucij lastninske pravice in svobodne trgovine, ki naj bi bili ključni za dosego prave civilizacije« (Wolff, 1994: 266–69). V okviru projekta civiliziranja Vzhodne Evrope razsvetljenskih intelektualcev pa se, kot opazuje Wolf (1994: 132), ponovno vpiše paradoksalnost, saj kljub temu, da je civiliziranje nujno in da Vzhodni Evropejci imajo potencial za civilizacijo, ta penetrira le površino v smislu vzhodnoevropske civilizacije kot Potemkinove vasi.

Biopolitični okvir vzpostavljanja pa je viden tudi pri invokaciji patologije Vzhodne Evrope, ki jo določajo regionalne endemične bolezni, potencialno nevarne za Zahodno Evropo. Podobno lahko razumemo pomembnost, ki se pripisuje različnemu ravnanju in položaju žensk (Wolff, 1995: 939) in s tem različni regulaciji žensk v Zahodni in Vzhodni Evropi. Biopolitično lahko razumemo tudi poročila o večjem spolnem nagonu vzhodnoevropskih žensk (Wolff, 1994: 335) v smislu nevarnosti za množenje nepravih populacij oz. napačnih ras. Da gre za rasno delitev celine, je videti že pri Voltaireu,²² predvsem pa je to vidno na zemljevidih Evrope s konca 18. stoletja, kjer so različne barve, uporabljene za Zahodno in Vzhodno Evropo, sovpadale z različnimi vzpostavljenimi rasami (Wolf, 1994: 192). Vizualna razlika glede na barvo kože, ki je ni bilo mogoče najti v Vzhodni Evropi, je bila tako prenesena na zemljevide. Rasna diferenciacija je lepo vidna tudi v izjavi Josepha Marshalla iz leta 1772 o podobnosti med ruskimi kmeti in črnci v angleških sladkornih kolonijah (Wolff, 1994: 81), ki jo je treba razumeti v okviru biopolitične implikacije suženjstva. Implikacije v smislu

¹⁹ Gre za neizbiro med civilizacijo/Evropo in barbarstvom, saj je izbira barbarstva nemogoča.

²⁰ To je bilo še toliko lažje legitimirati, ker so bili odnosi med ljudmi Vzhodne Evrope percipirani kot zelo nasilni (Wolff, 1994: 134). Nasilje se tako vzpostavi kot normalen način komunikacije v Vzhodni Evropi.

²¹ Voltaire je na primer ocenil, da Poljaki za 500 let zaostajajo za Zahodno Evropo (Wolff, 1994: 261).

²² »Kot kaže, ima naš del Evrope v svojih običajih in geniju značaj, ki ga ni mogoče najti v Trakiji, kjer so Turki vzpostavili sedež svojega cesarstva« (Voltaire v Wolff, 1995: 940).

²³ Filologija kot ena od treh ključnih biopolitičnih znanosti je namreč prva znanost, ki ima, kot pravi Hobsbawm (1987: 287), v samem jedru nastavke evolucije, razumljene v smislu razvoja ali degeneracije. Neevropski jeziki so tako hierarhično razvrščeni glede na podobnost z zahodnoevropskimi jeziki, ki so vzpostavljeni ali kot najbolj razviti ali kot edini, ki niso degenerirali.

²⁴ Kot enega prvih poskusov skupne intervencije lahko opredelimo krimsko vojno v letih 1854–56, katere racionala je bila omejitev ruske moči, in s tem možnost, da se učenec spremeni v nevarnost za učitelja. Vendar pa je ta epizoda v luči vojn med evropskimi imperialnimi silami in nenehnih napetosti med njimi zelo osamljen primer skupnega delovanja zahodnoevropskih držav.

suženjskega vedenja, ki je inherentno populacijam Vzhodne Evrope in je pomenilo antitezo avtonomnemu racionalnemu posamezniku ter posledično nevarnost kontaminacije. Podobno rasno koncipiran je bil tudi odnos do Turkov, ki naj bi bili pregnani na podlagi njihove inherentne barbarskosti ter zanemarjanja znanosti in umetnosti, s čimer naj bi se Vzhodna Evropa »ponovno« zavzela v imenu civilizacije in »očistila« orientalskih populacij (Wolf, 1994: 211). Da problem rasne kontaminacije ni razumljen le v smislu fizične prisotnosti Drugega, temveč tudi v smislu vzorcev obnašanja ter kulturnih praks in kompetenc, ilustrira želja po pregonu turškega jezika iz Vzhodne Evrope. Tako postane jasen tudi biopolitičen pomen historične filologije²³ za rasno konstitucijo (populacijo kot fenomen jezika), diferenciacijo in hierarhizacijo, ki je vidna v koncepcijah vzhodnoevropskih jezikov kot dialektov skupnega homogenega vzhodnoevropskega oz. slovanskega jezika. Jezika, ki je grob, nepravilen, poln eksotičnih terminov in ne povsem evropski, ki

hkrati postane, če ga uporablja zahodnoevropski subjekt vednosti, orodje za evroorientalizacijo območja (Wolff, 1994: 107, 299).

Kljub pomembnosti razsvetljenstva za vzpostavljane evroorientalizma, predvsem njegovega diskurzivnega dela, se je evroorientalizem pri svoji penetraciji v družbeno in politično Zahodne Evrope kot v družbeno in politično Vzhodne Evrope soočil z določenimi, vse do konca druge svetovne vojne nepremostljivimi ovirami. Ključna ovira je bil predvsem neobstoj formalnih regulatornih odločitev, zakonov in administrativnih ukrepov, ki bi idejo (Zahodne) Evrope, vzpostavljeno prek diskurzov, znanstvenih, filozofskih in moralnih predpostavk in trditev materializiralo v stabilnejšo konfiguracijo dispozitivov Zahodne Evrope, ki bi omogočilo vzpostavitev evropskega subjekta ter posledično skupno intervencijo v prostor Vzhodne Evrope.²⁴ Zato sodobnega evroorientalizma ni mogoče razumeti zunaj konteksta dejanske materializacije ideje (Zahodne) Evrope v okviru integracij (zahodno) evropskih držav po drugi svetovni vojni, ki so kulminirale v Evropski uniji.

Povojni okvir evroorientalizma

Za razumevanje ključnega pomena EU v okviru sodobnega evroorientalističnega dispozitiva je pomembno razumeti historično-politični okvir zahodnoevropskih povojnih integracij, njihov geopolitični položaj in način delovanja (tehnologije oblasti), ter njihovo diskurzivno samoosmišljanje in osmišljanje Vzhodne Evrope.

Druga svetovna vojna kot ključni katalizator začetka materializacije zahodnoevropskega povezovanja je korenito destabilizirala globalna razmerja sil ter načela mrežo kolonialnih dispozitivov, ki je vzpostavljala in ohranjala zahodnoevropsko globalno dominacijo v okviru kategoričnega imperativa civilizacijske misije. Zahodnoevropske imperialne sile so bile namreč v nevarnosti, da izgubijo svoj privilegirani položaj v okviru mednarodne politične skupnosti in kapitalističnega sistema, ki se je z nastopom Sovjetske zveze kot svetovne velesile in alternativnega razvojnega modela ter dekolonizacijo, v okviru katere nastane strah pred

asociiranjem kolonializma z nacizmom in fašizmom, tudi sam znašel v nevarnosti (Böröcz in Sarkar, 2005: 163; Cammack, 1990: 10; Grovogui, 2002: 143–4). (Zahodno)evropsko integracijo moramo zato razumeti kot reakcijo na to dogajanje, kot nujnost vzpostavljanja novih oblastno-vednostnih dispozitivov oz. nove konfiguracije dispozitivov, ki bodo omogočili ohranjanje privilegiranega globalnega položaja, pridobljenega v imperialni dobi. Zahodnoevropska integracija namreč omogoči vzpostavljanje nekolonialnih oblastno-vednostnih struktur in preoblikovanje kolonialnih struktur v neokolonialne. Novi oblastno-vednostni dispozitivi tako omogočijo, da se »(zahodno) evropske integracije vključno z EU, čeprav gre za skupnost največjih modernih kolonialnih sil, ki so vzpostavile temeljne oblastno-vednostne dispozitive modernega globalnega družbenega in političnega sistema in so stoletja nasilno, ekonomsko in politično dominirale nad preostalim svetom (Böröcz in Sarkar, 2005: 162)«, kar jim omogoča privilegiran geopolitični položaj, ne le samoosmislijo prek selektivnega zgodovinskega spomina, temveč jim uspe to sliko bolj ali manj zasidrati tudi v svetovni in regionalni percepciji (zahodno)evropske integracije.²⁵ V tem okviru postanejo razumljivi diskurzi, ki te integracije osmišljajo kot hkrati *tabule rase* – v smislu neodgovornosti za ali zanikanje izjemnega krvnega dolga, izkoriščanja in kulturnega uničenja moderne biopolitične civilizacijske misije zahodnoevropskih imperialnih sil²⁶ – in hkrati kot integracije, ki so mogoče le na podlagi (neproblematične) dediščine inherentnega genija evropske civilizacije,²⁷ izraženega v načelih humanizma, napredka, svobode, razuma, znanosti, družbene solidarnosti, demokratične ureditve, temelječe na priznavanju pravic in svoboščin posameznika ter načelih kozmopolitske pripadnosti, ki omogočajo toleranco in mir.²⁸ Inherentni genij Evrope je tako v okviru samoosmišljanja evropskih integracij zamejen na evropsko civilizacijo kot specifično biopolitično skupnost, ki v smislu narodenosti vanjo temelji na rsnem kodu,²⁹ pri čemer pa se v okviru dispozitivov evropskih integracij »meje evropske civilizacije nenehno reartikulirajo ter vedno znova vpisujejo v družbeno in politično« (Elder, 2006: 257). Gre za fluidne meje,³⁰ ki pa ne zmanjšujejo moči dispozitivov integracij, temveč omogočajo širjenje političnih meja evropskih skupnosti. Podobno kot nacionalne države tudi evropske integracije ne zajemajo celotne evropske zamešljene biopolitične skupnosti, vendar pa je v nasprotju z nacionalnimi državami evropskim integracijam uspelo vzpostaviti dispozitive, ki omogočajo relativno mirne premike političnih meja evropskih skupnosti na območja, ki so bila prek dispozitivov vzpostavljena kot evropska. Pri tem pa je treba poudariti ključno razliko širitev Evropske skupnosti med hladno vojno in po njej. V okviru hladne vojne se namreč ne materializira le ideja (Zahodne) Evrope, temveč se hkrati z njo materializira tudi njej komplementarna Vzhodna Evropa, del Evrope, ki

²⁵ V večini primerov premislek o pomenu kolonialne preteklosti članic za privilegiran položaj (zahodno)evropskih integracij, vključno z EU, izostane (Böröcz in Sarkar, 2005: 165).

²⁶ Zgodovinska amnezija implikacij kolonializma je še danes med voditelji EU zelo razširjena. Ilustrativen primer je govor nekdanjega predsednika komisije in politika levega Romana Prodijsa v evropskem parlamentu, v katerem je imperializem osmišljen kot nekakšno mirno širjenje genija Evrope (Hansen, 2004: 58).

²⁷ Glej A. Amin (2004: 2–4).

²⁸ Učinkovitost teh oblastno-vednostnih dispozitivov pri vpisu percepcije o mirnem poteku integracije tako ni zamajala niti krvava alžirska vojna v letih 1954–1962, ki *de iure* poteka v sami EGS, saj je bilo ozemlje Alžirije v nasprotju z drugimi francoskimi kolonijami v letih 1947–1962 priključeno neposredno Franciji.

²⁹ Glej K. Bhavnani (1993: 31).

³⁰ Kar pa na drugi strani ne pomeni, da dispozitivi omogočajo širjenje evropskih integracij na območja, ki so osmišljena kot absolutno Druga. Tako je na primer prošnja Maroka za članstvo leta 1987 Svet EGS zavrnil na podlagi ugotovitve, da Maroko ni evropska država. Čeprav ugotovitev domnevno meri na geografski položaj, gre za biopolitično zamejevanje. To postane očitno ob dejstvu, da je imela Francija ob podpisu rimskih pogodb o ustanovitvi evropskih skupnosti EGS in EURATOM leta 1957 (pogodba o EU jih 1993 skupaj z ESPJ integrira v svoj prvi steber) 80 odstotkov vsega ozemlja v Afriki (Hansen, 2004: 52).

³¹ Evropske skupnosti sicer že leta 1967 z implementacijo Pogodbe o združitvi (Bruseljske pogodbe) združijo komisije in svete vseh treh skupnosti v enotni Svet ter Komisijo Evropskih skupnosti, vendar pa pogodba o EU (Maastricht) uvaja neprecedenčno integracijo ne le treh skupnosti, temveč hkrati tudi držav članic z uvedbo platforme za razvoj skupne zunanje in varnostne politike ter skupnih politik na področju notranjih zadev in sodstva.

to ni povsem in je tako eden ključnih Drugih za osmišljanje Evropske skupnosti. Delitev celine v tem okviru zelo natančno sledi delitvam, vzpostavljenim v razsvetljenstvu, le da so dihotomije posodobljene (npr. kapitalizem-plansko gospodarstvo, liberalizem-socializem, demokracija-totalitarizem) (Stråth, 2002: 394). Podobno se reartikulira in ponovno vpiše ideja Vzhodne Evrope kot homogene entitete v smislu »evroorientske Rusije in njenih neobogljjenih satelitov« (Kuus, 2004: 474). Širitev med hladno vojno tako poteka v mejah območja prek dispozitivov Zahodne in s tem »prave« Evrope, pri tem pa ne smemo

pozabiti tudi na dispozitive, razvite v socialističnih evropskih državah, ki so sicer z drugačnim predznakom, vendar v okviru zelo podobnih dihotomij (npr. socializem-liberalizem, ljudska demokracija-kapitalistična »neprava« demokracija), ravno tako vpisali delitev Evrope v lastno družbeno in politično, s čimer so posredno legitimirali tudi integracijo Zahodne Evrope. Če se je hladna vojna vzpostavila kot eden ključnih pogojev možnosti za delitev celine in njene konsolidacije ter vpisa norme evropske biopolitične skupnosti v družbeno in politično zahodnoevropskih držav, je bila blokovska delitev Evrope hkrati pogoj nemožnosti normalizacije in širitve ter s tem neposredne formalne intervencije kategoričnega imperativa evroorientske Rusije in njenih neobogljjenih satelitov. Konec hladne vojne in začetek vzhodne širitve EU, v katero se integrirajo Evropske skupnosti (ESJP, EGS in EURATOM),³¹ je tako zadnji ključni pogoj možnosti sodobne evroorientske Rusije in njenih neobogljjenih satelitov.

Sodobni evroorientske Rusije

Konec hladne vojne je ključni pogoj možnosti sodobnega evroorientske Rusije predvsem zato, ker s propadom sovjetskega bloka v Evropi propade materializirana opozicija zahodnoevropskim konceptom civilizacije, političnega in ekonomskega subjekta, družbeno-ekonomske ureditve in razvoja. Propadejo oblastno-vednostne mreže, ki so dobra štiri desetletja vzpostavljala, utrjevala in vpisovala v vzhodnoevropske posameznike ter populacije in Vzhodno Evropo v celoti alternativne koncepcije tistim, vzpostavljenim v Zahodni Evropi. Čeprav je bil konec hladne vojne ključni katalizator propada teh mrež, pa so se, kot ugotavljata Böröcz in Sarkar (2005:160), nove tehnologije oblasti začele vzpostavljati že v obdobju socializma s postopnim uvajanjem tržnih prijemov, katerih posledice so bile postopno vzpostavljanje razmer za singularno odvisnost od Evropskih skupnosti in njihovih članic.

Singularne odvisnosti od Evropskih skupnosti pri tem ne smemo razumeti kot neko neizogibnost, saj so te tehnologije oblasti vzpostavile le možnost njenega razvoja. Šele ob koncu hladne vojne se ta možnost prevede v realnost. Vzpostavijo se razmere, ki so dopuščale realizacijo moderne politične racionalnosti prek novih tehnologij oblasti. S tem se vzpostavi neprecedenčna in multipla odvisnost (ekonomska, politična, kulturna itd.) Vzhodne Evrope od Evropskih skupnosti, ki bi jo lahko opredelili za specifično obliko neokolonialnega odnosa. Specifično zato, ker dispozitivom Evropskih skupnosti in pozneje EU uspe v oblastno-vednostne mreže (od institucij do političnega diskurza) vzhodnoevropskih držav vpisati svoje koncepte Evrope, evropskosti, civilizacije itd., s čimer integracijo vzhodnoevropskih držav v Evropske skupnosti vzpostavi kot ne le neizogibno in nujno, temveč kot integracijo, ki si jo Vzhodnoevropejci želijo, EU pa jim pri tem

le pomaga. To Evropski uniji uspe zaradi načina izvajanja širitve ter z njim neločljivo povezanega načina svojega delovanja v smislu normalizirajoče oblasti *par excellence*, saj dejansko vpliva le preko norm, le z vplivanjem na obnašanje prek formalnih (pogodbeni odnosi) in neformalnih (glavni arbiter evropskosti) tehnologij oblasti, saj nima lastne izvršilne oblasti (z dejanskim izvajanjem politik), ne represivnega aparata, ne neposredne demokratične legitimnosti (Böröcz in Sarkar, 2005: 161; Kuus, 2002: 477). Deluje prek svojih članic, njihovih družbeno-ekonomskih subjektov (transnacionalna podjetja, NGO itd.) in njihovih državljanov, ki realizirajo politično racionalnost EU v smislu njene čedalje večje penetracije v družbeno in politično članic,³² ter s koncem hladne vojne in vzhodno širitvijo tudi v družbeno in politično vzhodnoevropskih držav. Pri tem je pomembno, da vzhodne širitve Evropske unije ne reduciramo časovno na obdobje uradnih pogajanj³³ za vstop in na oblastne tehnologije EU, ki se vzpostavijo v tem obdobju. Vzhodnoevropske države so bile namreč že pred samim začetkom pogajanj z EU izpostavljene določeni normalizaciji in z njo neločljivo povezani evroorientalizaciji s strani dispozitivov EU, ki so svojo moč pridobivali tudi z delovanjem drugih akterjev, vpetih v oblastno-vednostne mreže, prek katerih so se izvajale transformacije družbeno-političnih sistemov vzhodnih držav. S tem merimo predvsem na različne neoliberalne terapije s šokom³⁴ vzhodnoevropskih družbeno-političnih sistemov, ki so jih oblikovali ameriški svetovalci vzhodnoevropskih vlad z Jefferyjem Sachsom na čelu³⁵ in ki so jih mednarodne finančne ustanove in gospodarska združenja vzpostavili kot pogoj za dodelitev nujno potrebne finančne pomoči.³⁶ Terapije s šokom so imele katastrofalne družbeno-ekonomske posledice v obliki finančnih kriz (npr. ruska kriza leta 1998), razvrednotenja gospodarstev, propada socialnih sistemov in z njim odpravo ideje družbene egalitarnosti (Agnew, 2001: 30,34), s čimer so bile socialistične tehnologije oblasti ali izjemno oslabiljene ali uničene. Tako je nastala podlaga za nastanek novih tehnologij oblasti. Kljub svojemu domnevemu neuspehu se prek teh transformacij tržno gospodarstvo, avtonomni racionalni posameznik (v svoji sodobni podobi podjetnega posameznika) in parlamentarna demokracija začnejo vzpostavljati kot neprizivne norme, stopnja sprejemanja trga ter liberalne demokracije pa kot edine mogoče in legitimne oblike družbenega in političnega delovanja ter merilo razvrščanja posameznih vzhodnoevropskih držav (Buchowski, 2006: 464). Ključno za razumevanje pomena tega obdobja za uspešnost evroorientalizacije področja Vzhodne Evrope s strani EU je predvsem to, da se EU zaradi svoje oblike delovanja ne le izogne kakršnikoli krivdi za nastali družbeno-politični položaj v Vzhodni Evropi,³⁷ temveč se celo vzpostavi kot benevolentni učitelj, kot edina, ki lahko s svojim znanjem in sposobnostjo Vzhodno Evropo odreši kaosa, bede, iracionalnosti in nasilja in ki je izven okvira EU neizogibna, saj je edina, ki je civilizirana,

³² Penetracija je vidna v premiku čedalje številnejših institucionalnih in ekonomskih odločitev v smeri EU birokracije, ki je sicer izpostavljena nihanju lokalnih političnih interesov, vendar pa se vedno bolj izmika slehernemu resničnemu javnemu nadzoru (Balibar, 2005: 353).

³³ Pogajanja o pridružitvi prvega kroga držav Vzhodne Evrope k EU so se uradno začela 31. marca 1998.

³⁴ Gre za skupek reform, ki zelo strogo sledijo washingtonskemu konsenzu – fiskalna disciplina, davčna reforma, konkurenčni menjalni tečaj, liberalizacija trgovine in kapitalskih tokov, privatizacija, deregulacija, varovanje lastnine.

³⁵ Njihova temeljna maksima se ne razlikuje bistveno do fiziokratske glede primernosti Vzhodne Evrope za najbolj nasilne in korenite reforme, ki naj bi odpravile stare družbene in politične strukture. Ključna razlika je v moči izvedbe teh idej, ki so jo imeli sodobni neoliberalni reformatorji.

³⁶ Tako Mednarodni denarni sklad (MDS) kot Svetovna banka (SB) sta svojo denarno pomoč vzhodnoevropskim državam pogojevali z uvedbo neoliberalnih reform, kot so liberalizacija trga, privatizacija, omejitve javne porabe, pospeševanje konkurence (programi ekonomske stabilizacije (MDS) in programi strukturnega prilagajanja (SB)) (Mrak, 2002: 440–441, 447, 460).

³⁷ Čeprav so njene najpomembnejše države članice kot ključne članice različnih finančnih in gospodarskih združenj in organizacij, kot so G-7 (4 države članice EU), MDS in Svetovna banka, igrale izjemno pomembno vlogo v teh transformacijah. Pri tem ne smemo pozabiti njihovih ekonomskih subjektov, ki so bili aktivno vpleteni v transformacijo.

38 V okviru širitve EU se tako sam koncept Evrope vzpostavi kot sam na sebi vrednota, ki je pripisana vsemu »vrednemu« ali vsemu, kar potrebuje dvig vrednosti in ki je toliko bolj uspešen kot legitimacijsko orodje prav zaradi svoje fluidnosti, nejasnosti in splošnega pomanjkanja vsebine (Sassatelli, 2002: 445).

demokratična in evropska³⁸ (Raik, 2004: 580; Hansen, 2002: 58). Vzpostavi se razmerje, ki temelji na ostri oblastno-vednostni asimetriji med vzhodnoevropskimi kandidatkami in EU. S tem se vzpostavi klasična kolonialna epistemološka ločitev med subjektom vednosti (EU), ki je razsvetljen in nosi »breme EUropskega človeka«, ki edini »na podlagi objektivnih meril (merjenje napredka) lahko govori resnico o stanju in daje napotke za nadaljnji pravi razvoj

kandidatk in ki nastopa kot objektivna, nepolitična instanca« (Raik, 2004: 576, 580), ter objektom vednosti (države kandidatke in druge vzhodnoevropske države), ki je v okviru politične racionalnosti EU hkrati vzpostavljen kot objekt nujne intervencije. Podobno kot v razsvetljenstvu vzpostavljanje Vzhodne Evrope kot prostora intervencije v diskurzu širitve EU poteka v biopolitičnem okviru. Pri konceptih Vzhodne Evrope tako še vedno prevladujejo koncepti politične ekonomije. Kandidatke so vzpostavljene kot nerazvite, ekonomsko in politično nestabilne ter zaostale (Sher, 2001: 253). Ravno tako jim primanjkuje prave civilizacije oz. kulturnih kompetenc in so inherentno koruptivne. Sama korupcija je vzpostavljena kot endemična za območje (Kovacs, 2001: 205). Nimajo vzpostavljenih pravih institucij, nimajo prave zakonodaje, nimajo dovolj razvite pravne države, ni zadostnega spoštovanja človekovih pravic, nimajo dobrih medsosedskih odnosov, vpletene so v ozemelske spore, poleg tega pa premalo upoštevajo priporočila EU (Kovacs in Kabachnik, 2001: 157–58, 160, 164). Priporočila EU so vzpostavljena kot vir objektivne vednosti, s čimer so tudi predlogi za transformacijo družbeno-političnih sistemov Vzhodnoevropskih držav vzpostavljeni kot objektivni in nevtralni. Pri tem so marsikateri predlogi zelo podobni predlogom fiziokratov. Tako se kot ključna poudarja nujnost uvedbe tržnih mehanizmov, ki so ne le temeljni pogoj članstva, temveč evropskosti in civiliziranosti kandidatke. Poleg tega se poudarja nujnost gospodarske rasti in vzpostavljanja njenega ključnega akterja podjetnega posameznika, ki naj bi bil vzpostavljen z manjšo redistribucijo dohodka in ki naj bi bil sam odgovoren za svoj uspeh in posledično tudi za neuspeh (Agnew, 2001: 32–33, 35). Kljub prevladi politične ekonomije v sodobnih konceptih Vzhodne Evrope imajo pomembno vlogo tudi koncepti, uokvirjeni prek biologije, etnologije, filologije in drugih ključnih biopolitičnih znanosti, prek katerih je vzpostavljena predvsem nevarnost območja za evropske zamišljene biopolitične skupnosti. Lep primer je poudarjanje položaja Romov in ravnanja z njimi v kandidatkah. Romi so namreč v diskurzu vzpostavljeni na zelo specifičen način kot skrivnostna, nejasna fluidna etnična skupina, ki je v očitnem nasprotju z jasnostjo in razumom EU. Z reprezentacijo položaja Romov se populacije Vzhodne Evrope vzpostavijo kot zaostale in necivilizirane, a ne toliko zaradi dejanskega slabega ravnanja z njimi, temveč paradoksalno predvsem zaradi prisotnosti Romov v Vzhodni Evropi, saj so v diskurzu vzpostavljeni kot eksotična etnična skupina in znamenje zaostalosti in neciviliziranosti (Kovacs in Kabachnik, 2001: 165–67; Kovacs, 2001: 207). Z drugimi besedami, vzpostavljeni so kot biopolitična grožnja *par excellence*, katere regulacija, normalizacija in integracija je nujna. Biopolitično nevarnost območja je zaslediti tudi pri fiksaciji na vzhodnoevropsko seksualnost v okviru EU-diskurza. Pri tem je Vzhodna Evropa vzpostavljena kot prostor diskriminiranih žensk, spolnih delavk ali potencialnih spolnih delavk (Borneman, Fowler, 1997: 506). Vzpostavljanje inferiornosti, oddaljenosti, zaostalosti in eksotičnosti območja so prisotni tudi pri uporabi »eksotičnih« lokalnih izrazov (npr. Sejem, Saeima, Maakond) za označevanje političnih in družbenih institucij kandidat (Kovacs in Kabachnik, 2001: 167). Lokalni izrazi so namreč podobno kot pri razsvetljenskih filozofih uporabljeni kot zelo učinkovit instrument evroorientalizacije.

Zgornja opredelitev evroorientalističnega širitvenega diskurza EU pa nas ne sme zavesti v dojetje konceptov Vzhodne Evrope kot trdnega skupka izjav, saj ti svojo uspešnost gradijo

predvsem na paradoksalnosti, nejasnosti in fluidnosti, ki je vidna tako pri »spreminjanju meril za članstvo v EU« (Kovacs, 2001: 220) kot priporočilih³⁹ in predvsem v hkratni trdnosti ter nejasnosti norme normalne EUropske države,⁴⁰ kateri so države kandidatke podrejene, medtem ko zahodnim članicam te norme ni treba izpolnjevati in je niti v celoti ne izpolnjujejo,⁴¹ paradoksalno te norme v določenih primerih ne izpolnjujejo niti institucije in politike EU.⁴²

V okviru evroorientalizacije Vzhodne Evrope je treba zopet opozoriti, da ne poteka le na diskurzivni ravni, saj diskurz v našem kontekstu pomeni le enega od elementov dispozitiva. Normalizacijo kandidatke tako zagotavljajo tehnologije oblasti, ki so se vzpostavile v širitvenem procesu. Te tako kot odnos med EU in kandidatkami v marsičem spominjajo na (neo)kolonialne tehnologije oblasti. Tako Sherova (2001: 241) kot Böröcz in Sarkar (2005: 159) ugotavljajo, da je EU z uporabo vprašalnikov ter procedur spremljanja in nadzorovanja ter evalviranja kandidatke glede njihove primernosti za članstvo obudila tradicijo velike kolonialne birokracije, ki se je ukvarjala predvsem s klasifikacijo ljudi in njihovih značilnosti, s cenzusi, raziskavami, etnografijami, s spremljanjem transakcij, označevanjem prostorov, vzpostavljanjem rutin in normaliziranjem, s čimer je posledično položaj pri kandidatkah zelo podoben kolonialnim protektoratom. Vendar pa je treba biti pri vlečenju vzporednic s kolonialnim sistemom previden predvsem zaradi ključne razlike med dominacijo in fizičnim nasiljem, prevladujočim v kolonialnem sistemu, ter oblastnimi odnosi evroorientalizma, ki strukturirajo polje možnega delovanja kandidatke že pred njihovim dejanskim vstopom v EU⁴³ in temeljijo na svobodnem racionalnem posamezniku oz. posamezniku, ki bo s pristopom nekoč postal EUropski, podjetni posameznik. Svobodno delovanje vzhodnoevropskih držav, populacij in posameznikov je tako sam pogoj možnosti za uspešnost sodobnega evroorientalističnega dispozitiva. Ne smemo ga namreč razumeti v smislu vsemogočnosti tehnologij oblasti, saj kot pravi Foucault (1991: 118), oblastna razmerja ne bi mogla obstajati brez točk nepokorščine. Tako vedno obstaja vrzel med oblastnimi strateškimi predvidevanji (kako se bodo vzhodnoevropske države in subjekti obnašali) ter realnimi praksami (dejansko obnašanje teh držav in njihovih subjektov).

³⁹ Tako na primer EU kljub temu, da je prek svojih subjektov igrala aktivno vlogo pri implementaciji doktrin šoka, ki so neizogibno povzročile korenito zmanjšanje socialne varnosti in ponekod tudi njenega razpada, kritizira razpad socialnih varnostnih mrež v kandidatkah in podaja nejasna priporočila reševanja stanja. (Kovacs, 2001: 219).

⁴⁰ Kobenhavenska merila članstva, ki jih je sprejel Evropski svet leta 1993, lahko opredelimo kot enega ključnih temeljev norme normalne EUropske države. Gre za tri merila, in sicer politična (npr. stabilne institucije, varstvo manjšin), ekonomska (npr. delujoče tržno gospodarstvo) in sprejemanje pravnega reda EU (sposobnost izpolnjevanja dolžnosti, izhajajoče iz članstva).

⁴¹ Ilustrativni so številni primeri slabega varstva manjšin (npr. Avstrija) oz. dejansko nepriznavanje obstoja manjšin (npr. Francija) in številne kršitve temeljnih človekovih pravic (diskriminacija, odrekanje pravice do azila itd.).

⁴² Lep primer so na primer evropske azilne in migracijske politike, ki pomenijo kršenje temeljnih človekovih pravic.

⁴³ Kandidatke morajo namreč že pred samim vstopom sprejeti pravni red EU, ki je eden ključnih elementov pri vzpostavitvi oblastno-vednostnega dispozitiva v državah kandidatkah.

Vzhodnoevropski subjekti kot objekti in subjekti evroorientalizacije

Razumevanje mozaika evroorientalizma ne bi bilo celovito, če se za konec ne soočimo z evroorientalizacijo na ravni samih vzhodnoevropskih subjektov, ki nam bo razkrila prakse upora v okviru že predstavljenega oblastno-vednostnega asimetričnega odnosa med EU in vzhodnoevropskimi državami, ki ga ne smemo razumeti kot preprost odnos med neprizivnim učiteljem in pokornim učenecem, ki ga poskuša vzpostaviti evroorientalistični diskurz EU, temveč kot

⁴⁴ K uspešni diseminaciji koncepta

Srednja Evropa je zelo pripomogla velika popularnost Huntingtonove ideje o delitvi Sveta na civilizacije in njihovem spopadu, saj meja med Zahodno in Pravoslavno civilizacijo poteka ravno čez države Srednje Evrope (Kuus, 2001: 482; Huntington, 1993: 30).

⁴⁵ EU koncept Srednje Evrope prevzame s sprejetjem Agende 2000 (Agnew, 2001: 32).

⁴⁶ Ilustrativen primer so prehodna obdobja za prost pretok delovne sile, ki so bila vsiljena novim srednjeevropskim članicam.

kompleksno spreminjajoč se strateški položaj, kjer oblastna razmerja niso stabilna. Vendar pa ravno upori in nestabilnost oblastnih razmerij zagotavljajo pogoj možnosti za nadaljevanje oz. trdoživost evroorientalizma.

Eden ključnih poskusov in praks upora proti preprosti delitvi celine na dva inherentno različna dela je vzpostavitev koncepta Srednje Evrope s strani vzhodnoevropskih subjektov in posledično vpisa koncepta v evroorientalistični dispozitiv EU. Koncept Srednje Evrope, razvit sredi 80. let 20. stoletja, tako predstavlja upor proti preprosti homogenizaciji Vzhodne Evrope, hkrati pa je kot intelektualni in politični projekt sprejemljiv za Evropske skupnosti in pozneje EU, ker gre za upor, ki ohrani ključne delitve in reprezentacije evroorientalističnega diskurza ter ne destabilizira

oblastnih tehnologij evroorientalističnega dispozitiva. Koncept dejansko omogoči reafirmacijo razsvetljenega zahodnega dela Evrope s hkratno delitvijo Vzhodne Evrope na dva dela, kjer se Srednja Evropa vzpostavi kot del Vzhodne Evrope, ki je bolj evropski in vreden pripustitve k »pravi« Evropi. Tako hkrati reafirmira evropskost specifičnih držav, populacij in posameznikov, ki so negotovi glede svojega evropskega statusa, ter jih kot branike postavi na meje Evrope⁴⁴ (Kuus, 2002: 480–481). »Uspeh« diferenciacije oz. upora proti homogeni sliki Vzhodne Evrope je viden v prevzemu koncepta Srednje Evrope s strani institucij EU,⁴⁵ ki prek evroorientalističnega dispozitiva širitve vzpostavijo hkrati države in populacije, ki so (z normalizacijo) čedalje bolj primerne za članstvo, ter države, ki te možnosti nimajo, vendar so kljub temu izpostavljene oblastnim tehnologijam EU. »Neuspeh« oz. uspeh evroorientalizma pa je viden predvsem v polnopravnem članstvu srednjeevropskih držav, ki to ni povsem,⁴⁶ oz. v nepopolni pripuščeniosti populacij Srednje Evrope v zamišljeno biopolitično skupnost (Zahodne) Evrope.

Medtem ko upor proti homogeni sliki Vzhodne Evrope na podlagi koncepta Srednje Evrope poteka predvsem na ravni posameznih držav in populacij Vzhodne Evrope, je treba za razumevanje trdoživosti evroorientalizma razumeti tudi evroorientalizacijo posameznih delov populacij držav vzpostavljenih kot srednje- in vzhodnoevropske, katere tehnologije oblasti so se vzpostavile s širitvijo EU, vendar pa jo izvajajo predvsem srednje- in vzhodnoevropski subjekti ter njihove družbeno-politične institucije. V tem okviru se vzpostavita dva subjekta, in sicer »homo EUropeicus« ter »homo sovieticus«. »Homo EUropeicus« je vzpostavljen kot urban in izobražen zmagovalec tranzicije, ki je podjeten, sposoben in odgovoren, da poskrbi zase in zagotovi uspeh celotni družbi in ki je posledično civilizacijsko kompetenten in zato del prave Evrope (Buchowski, 2004: 466–67). Na drugi strani je »homo sovieticus« vzpostavljen kot hkrati »žrtev totalitarne države, ki ga je naredila za naivnega, nezrelega, neprilagojenega novim dinamičnim kapitalističnim družbenim razmeram, saj zahteva državno pomoč in egalitarnost (Kuus, 2002: 477)«, ter hkrati kot biopolitično breme dinamičnega dela populacije EUropskih posameznikov. Vzpostavljeni so kot bolezen družbenega telesa, ki jo je nujno regulirati v smislu discipliniranja v podjetne posameznike kapitalizma ali pa jih biopolitično »odstraniti«. Diferenciacija subjektov je v okviru evroorientalističnega dispozitiva uporabljena v okviru diskurza relevantnih političnih akterjev, ki evroorientalistični diskurz EU selektivno prevzamejo za diskreditacijo političnih nasprotnikov (ibid.: 478). Hkrati pa je vpisana v same tehnologije oblasti (npr. urbanistične ureditve-trgovski centri, izobraževalne politike-poenoten sistem, socialne politike-prenos odgovornosti na posameznika) držav, preko katerih je evropeizirana specifična vzhodnoevropska populacija (omejena na

»zmagovalce tranzicije«) ter hkrati evroorientalizirani specifični deli njene populacije (»neprilagojeni« delavci in kmetje ter politično, ekonomsko in kulturno šibkejše manjšine itd.). Pri tem je treba poudariti, da tako evropeizacija kot evroorientalizacija v okviru srednje- in vzhodnoevropskih držav zaradi njihovega kontinuirano negotovega evropskega statusa, ki ga vedno znova vzpostavljajo evroorientalistični dispozitiv EU, nikakor ne moreta biti dokončni.

Trdoživost sodobnega evroorientalizma tako ni le posledica kompleksnega asimetričnega oblastno-vednostnega razmerja med državami Srednje in Vzhodne Evrope na eni strani in EU na drugi ter tehnologijami oblastni, ki so nastale v tem okviru, temveč tudi vpetosti in upora vzhodnoevropskih subjektov proti tem razmerjem in oblastnim tehnologijam, ki pa diferenciacij, vpisanih s strani tehnologij oblasti evroorientalističnega dispozitiva EU, s svojim uporom ne le ne presegajo, temveč jih skupaj z njimi vpisujejo v evroorientalistične delitve v posamezno družbeno in politično srednje- in vzhodnoevropskih držav. To ne pomeni, da uspešen upor proti evroorientalizmu ni mogoč, vendar po končani hladni vojni ni položaja, s katerega bi bila lahko sprožena materializirana kritika oz. ni materializirane alternative družbenemu in političnemu, ki ga vzpostavljajo EU in nacionalne elite. Poleg tega pa v luči čedalje večje kontingentnosti globalnih družbeno-političnih razmer in poskusa vzpostavljanja znotrajevropske varnostnega območja oz. območja zamišljene evropske biopolitične skupnosti z zaostrovanjem pogojev članstva čedalje ostrejših mejnih režimov ter pogojev za pridobitev vizumov, statusa begunca in državljanstva, razmerje sil upor proti tem delitvam ne le ni naklonjen, temveč pomenijo pogoje možnosti za nadaljnje utrjevanje delitev.

Literatura

- AGNEW, J. (2001): *How many Europes?* European Urban and Regional Studies 8(1), 29–38.
- AMIN, A. (2004): *Multi-ethnicity and the Idea of Europe*. Theory, Culture & Society 21 (2), 1–24.
- ANDERSON, B. (1998): *Zamišljene skupnosti*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- BALIBAR, E. (2004): *Strah pred množicami*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- BHAVNANI, K. (1993): *Towards a Multicultural Europe?* Feminist Review 45, 30–45.
- BORNEMAN, J., FOWLER, N. (1997): *Europeization*. Annual Review of Anthropology 26, 487–514.
- BÖRÖCZ, J., SARKAR, M. (2005): *What Is the EU?* International Sociology 20 (2), 153–173.
- BUCHOWSKI, M. (2006): *The Spectre of Orientalism in Europe*. Anthropological Quarterly 79 (3), 463–482.
- CAMMACK, P. A. (1997): *Capitalism and Democracy in the Third World*. London, Leicester University Press.
- CARENS, J., H. (ur.) (1993): *Democracy and Possessive Individualism: The Intellectual Legacy of C.B. MacPherson*. Albany, State University of New York Press.
- CHOW, R. (1998): *The postcolonial difference: lessons in cultural legitimation*. Postcolonial Studies 1(2), 161–169.
- DUARA, P. (2004): *The Discourse of Civilization and Decolonization*. Journal of World History 15(1), 1–5.
- DUSSEL, E. (1993): *Eurocentrism and modernity (Introduction to the Frankfurt Lectures)*. Zvezek 220 (3), 65–76.
- ELDER, K. (2006): *Europe's Borders*. European Journal of Social Theory 9 (2), 255–271.
- FOUCAULT, M. (1972): *The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York, Pantheon Books.
- FOUCAULT, M. (1978): *The History of Sexuality – Volume I: An Introduction*. New York, Pantheon Books.
- FOUCAULT, M. (1991a): *Discipline and Punish: the birth of the prison*. London, Penguin.

- FOUCAULT, M. (1991b): *Vednost-Oblast-Subjekt*. Ljubljana, Krt.
- FOUCAULT, M. (1997/2003): *Society Must Be Defended*. New York, Picador.
- GROVOGUI, S. (1996): *Sovereigns, Quasi Sovereigns, and Africans-Race and Self-Determination in International Law*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- HANSEN, P. (2004): *In the Name of Europe*. *Race & Class* 45 (3), 49–62.
- HOBBSBAWM, E. J. (1987): *The Age of Revolution-Europe 1789–1848*. London, Abacus.
- INDA, J. X. (2005): Analytics of the Modern. V: INDA, J. X.: *Anthropologies of Modernity*, 1–22. Oxford, Blackwell.
- JEFFS, N. (2007): *Zbornik postkolonialnih študij*. Ljubljana, Krtina.
- KOVÁCS, M. (2001): Putting down and putting off. V: BÖRÖCZ, J., KOVÁCS, M.: *Empire's New Clothes*. Telford, Central Europe Review, Ltd., 196–234.
- KOVÁCS, M., KABACHNIK, P. (2001): Shedding light on the quantitative other. V: BÖRÖCZ, J., KOVÁCS, M.: *Empire's New Clothes*. Telford, Central Europe Review, Ltd., 147–195.
- KUUS, M. (2004): *Europe's eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe*. *Progress in Human Geography* 28 (4), 472–489.
- MENDIETA, E. (2002): *'To make live and let die' – Foucault on Racism*. Chicago, Meeting of the Foucault Circle – APA Central Division Meeting.
- MIGNOLO, W. D. (2000): *Local Histories/Global Designs*. Princeton, Princeton University Press.
- MRAK, M. (2002): *Mednarodne finance*. Ljubljana, GV založba.
- MUDIMBE, V. Y. (1988): *Invention of Africa-Gnosis, Philosophy and the Order of Knowledge*. London, James Currey.
- NASH, F. (1994): *Metaimperialism*. Aldershot, Avebury.
- RAIK, K. (2004): *EU Accession of Central and Eastern European Countries*. *East European Politics and Societies* 18 (4), 567–594.
- RIED, J. (2006): *Life Struggles - War, Discipline, and Biopolitics in the Thought of Michel Foucault*. *Social Text* 24 (1), 127–152.
- SAID, E. (1996): *Orientalizem*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- SASSATELLI, M. (2002): *Imagined Europe*. *European Journal of Social Theory* 5(4), 435–451.
- SCOTT, D. (2005): Colonial Governmentality. V: Inda, J. X.: *Anthropologies of Modernity*. Oxford, Blackwell, 23–49.
- SHER, A. (2001): A Di-vision of Europe. V: BÖRÖCZ, J., KOVÁCS, M.: *Empire's New Clothes*, Telford, Central Europe Review, Ltd., 235–272.
- SPIVAK, G. C. (1999): *Toward a History of the Vanishing Present*. London, Harvard University Press.
- STOLER, A. (2002): *Carnal Knowledge and Imperial Power*. London, University of California Press, Ltd.
- STRÅTH, B. (2002): *A European Identity*. *European Journal of Social Theory* 5 (4), 387–401.
- WOLFF, L. (1994): *Inventing Eastern Europe*. Palo Alto, Stanford University Press.
- WOLFF, L. (1995): *Voltaire's Public and the Idea of Eastern Europe*. *Slavic Review* 54 (4), 932–942.